

เขื่อนแม่แจ่ม

สมเกียรติ มีธรรม
สถาบันอื้อพะหลู

เขื่อนแม่แจ่มหรืออ่างเก็บน้ำแม่แจ่ม ที่ คณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อวางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำหรือ กยท. เล็งขบวนาเพื่อที่จะลดกระแสค้ำค้ำ อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงส่วนที่ 3 มีความจุประมาณ 134.694 ล้าน ลบ.ม. ปริมาณน้ำท่ารายปี 190 ลบ.ม. ตั้งอยู่ที่ ต.แม่่นาจร อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ (ไม่ทราบพิกัด

แน่ชัด) ใช้งบประมาณก่อสร้างกว่า 1,400 บาท โดย กยท.อ้างเหมือนกันหมดทั้ง 16 เขื่อนว่า เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วม เพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมชลประทานประมาณ 71,836 ไร่ เป็นแหล่งประมง แหล่งท่องเที่ยว แหล่งผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ แหล่งเติมน้ำบาดาลธรรมชาติ และรักษาความสมดุลระบบนิเวศ

อันที่จริงความพยายามที่จะเขื่อนกั้นน้ำแม่แจ่มมีมาตั้งแต่ปีพ.ศ.253 2 (1989) ได้มีการทำ “ รายงานการประเมินผลกระทบเบื้องต้นต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรณีที่มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มโดยการสร้างเขื่อน ” ขึ้นมาในช่วงเวลาดังกล่าว แต่เรื่องก็เงียบหายไป ทรานจนปลายปีพ.ศ.2554 เป็นปีที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ รัฐบาลยังลักษณะได้ตั้งคณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อวางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำหรือ กยท. ขึ้นมาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบรรเทาอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาแบบบูรณาการและยั่งยืนในความหมายของรัฐบาลยังลักษณะ โดย แผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมุ่งสร้างเขื่อนในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ยม น่าน สะแกกรัง และป่าสัก เพื่อทำหน้าที่ปรับอัตราการไหลน้ำหลากสูงสุด ไม่ให้เกิดจินตความสามารถของแม่น้ำที่รองรับการระบายน้ำ โดยงบประมาณดำเนินการ 50,000 ล้านบาท

เขื่อนแม่แจ่มที่เงียบหายไปและเขื่อนอื่นในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ จึง ถูกปลุกผีขึ้นมาใหม่โดยไม่ฟังเสียงชาวบ้าน ทั่วๆ ที่ได้รับเสียงข้างมากจากประชาชนให้เข้ามาบริหารบ้านเมือง แต่เรื่องที่กระทบสิทธิชุมชนกลับไม่เคยสนใจแม้แต่น้อย ยิ่งรัฐบาลยังลักษณะตั้ง นายปลอดประสพ สุรัสวดี รองนายกรัฐมนตรี มาเป็นประธานคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกกรอบแนวคิดเพื่อออกแบบก่อสร้างระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและระบบแก้ไขอุทกภัยของประเทศด้วยแล้ว ประชาธิปไตยสมบูรณ์ที่รัฐบาลพยายามสร้างก็จะถูกเหยียบย่ำลงไปหากไม่สนใจสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วม

เขื่อนแม่แจ่มเป็น 1 ใน 16 เขื่อนที่รัฐบาลยังลักษณะโดย นายปลอดประสพ สุรัสวดี ต้องการก่อสร้าง หากเปรียบเทียบกับเขื่อนแก่งเสือเต้นและแม่วงก์แล้วเป็นเขื่อนขนาดเล็กที่ต้องมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียอีกเช่นกัน และต้องมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (HIA) ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 67 วรรค 2 เนื่องจากเขื่อนมีความจุมากกว่า 100 ลบ.ม. เป็นโครงการหรือกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชุมชนอย่างรุนแรงในแทบทุกด้าน

1. สองฝั่งลำน้ำแม่แจ่มและ
 กลุ่มน้ำแม่แจ่มมีระบบนิเวศอุดม
 สมบูรณ์ มีความหลากหลายทาง
 ชีวภาพและวัฒนธรรม ที่ช่วยรักษา
 ความสมดุลของชีวิต-คน-สัตว์และพืช
 สองฝั่งลำน้ำเข้าด้วยกันอย่าง
 กลมกลืน ความแตกต่างของพันธุ์พืช
 พันธุ์สัตว์ และวัฒนธรรมสองฝั่งลำ
 น้ำแม่แจ่ม ไม่ว่าจะเป็น หอย ต้นไม้

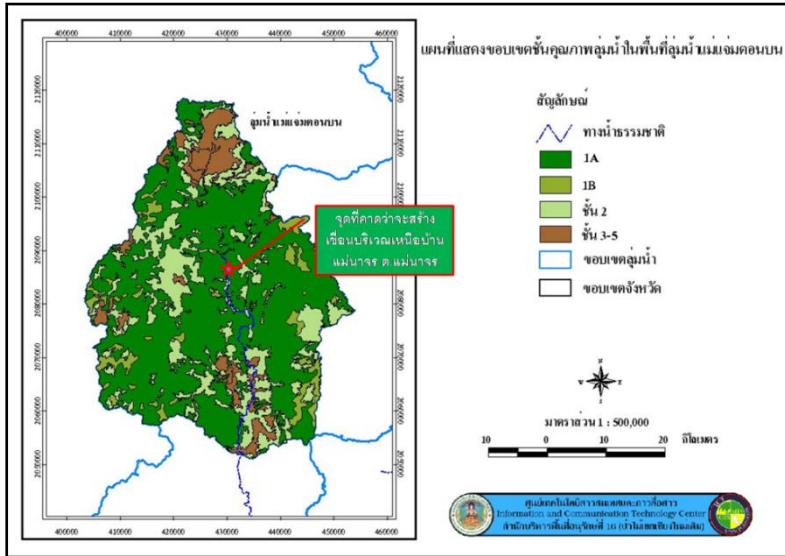
และ ลำเนียงพุด ระหว่างต้นน้ำ -กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้ชี้ให้เห็นถึง ความหลากหลายทางชีวภาพและ
 วัฒนธรรมที่อาศัยอยู่บนสองฝั่งลำน้ำแห่งนี้ เมื่อมีเขื่อนเกิดขึ้น “หอยกันแหลม” ซึ่งมีแห่งเดียวในแม่แจ่มก็จะ
 สูญพันธุ์ไปทันที เพราะหอยสายพันธุ์นี้ขยายพันธุ์ได้เฉพาะในน้ำไหลเท่านั้น

2. คนแม่แจ่มโดยกำเนิดได้ยินคนเฒ่าคน
 แก่ห้ามปรามลูกหลานไม่ให้ลงเล่นน้ำแม่แจ่มว่า
 “น้ำแม่แจ่มกินคน” ทราบจนเวลานี้คนรุ่นใหม่ที่ได้
 ยินได้ฟังก็ยังมีความรู้สึกกลัวไม่กล้าที่จะลงมาเล่น
 น้ำ เนื่องจากฤดูน้ำหลากทุกปีมีกระแสน้ำเชี่ยว
 กราด พัดพาเอาโคลนหินดินทรายใต้น้ำในบาง
 แห่งออกไปจนกลายเป็น “วัง” ให้สัตว์น้ำนานา
 พันธุ์เข้ามาอาศัย ประหนึ่งว่าธรรมชาติได้ทำห้วง
 น้ำสำหรับเพาะพันธุ์สัตว์น้ำไว้ให้คนแม่แจ่มจับเป็นอาหาร

เมื่อลำน้ำแม่แจ่มถูกกั้นเป็นเขื่อน “วัง” ที่กระจายอยู่ตลอดลำน้ำก็จะหายไปทันที กระแสน้ำที่ไหลช้าก็จะ
 พัดพาเอาโคลนหินดินทรายมาถมวังจนทำให้ลำน้ำตื้นเขินทันที ไม่มีพื้นที่ให้ปลาพักอาศัยและขยายพันธุ์ได้
 ปลาแม่แจ่มที่มีมากมายก็จะลดปริมาณลงไปอย่างรวดเร็ว แม้กระทั่งในเวลานี้ “วัง” ที่กระจายอยู่ตามลำน้ำ
 แม่แจ่มก็เริ่มหายไป เนื่องจากตะกอนหน้าดินที่ไหลลงสู่ลำน้ำแม่แจ่มในฤดูน้ำหลากจากการบุกรุกทำลายป่า
 ต้นน้ำ

3. ปลาจากลำน้ำแม่แจ่มมีความแตกต่างไปจากปลาที่อื่นมาก หรือแม้แต่ปลาในลำห้วยสาขาที่แตกต่าง
 ไปจากปลาลำน้ำแม่แจ่ม ซึ่งมีรสชาติอร่อย เนื้อปลามีรสหวาน ก้างไม่แข็งเกินไป สามารถเคี้ยวกินได้ “น้ำพริก
 โย๊ะ” ที่ขึ้นชื่ออุษา ณ ที่แม่แจ่มเดียวในโลก ใช้ปลากุ้งและแมลงต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในลำน้ำที่ไหนทำก็ยังไม่เท่ากับ
 ใช้สัตว์น้ำจากลำน้ำแม่แจ่ม ถ้าเขื่อนเกิดขึ้นเมื่อใดกุ้งหอยปูปลาที่เอามาทำน้ำพริก โย๊ะก็จะลดลงทันทีเนื่องจาก
 กระแสน้ำที่เปลี่ยนไป ไม่มี “วัง” ให้ปลาอาศัยอีก

4. สถานที่ตั้งของเขื่อนตั้งอยู่บริเวณพื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 เอ 1 บี ซึ่งเป็นพื้นที่ต้องห้ามตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม 2528 ไม่ให้มีการใช้พื้นที่ในทุกกรณีโดยเด็ดขาด ต่อมาภายหลังแม่จะมีมติคณะรัฐมนตรีออกมาใหม่ให้มีการผ่อนผันการใช้ประโยชน์พื้นที่คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1 เอ 1 บี ได้ แต่ ในพื้นที่ลุ่ม

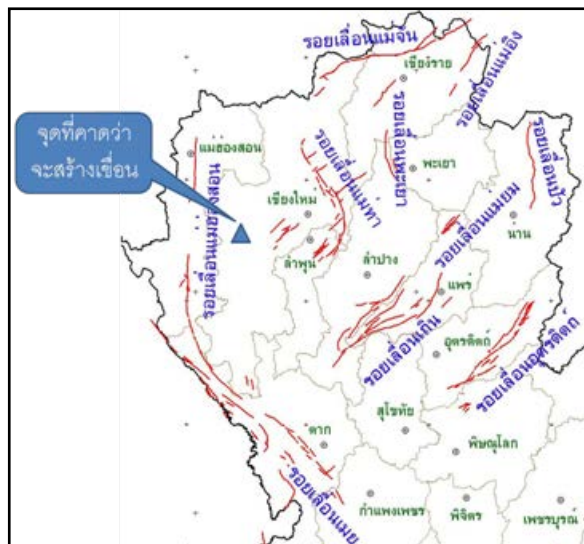
น้ำแม่แจ่มไม่เหมาะที่จะสร้างเขื่อนแม่แต่่น้อย เนื่องจากอำเภอแม่แจ่มพื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นป่าเขาและภูเขาสูงคิดเป็น 70 % ของพื้นที่ทั้งหมด ที่เหลือ 20 % เป็นที่ราบเชิงเขา และเป็นที่ราบลุ่มน้ำอีก 10 % ในจำนวนนี้มีพื้นที่ป่า 58.56% พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 12.87% ไร่หมุนเวียน 10.92% ที่เหลือเป็นพื้นที่เกษตรกรรม นาข้าว พื้นที่เกษตรกรรม พืชไร่ และที่อยู่อาศัย 1.87, 0.42, 0.17, 0.06 และ 0.01% ตามลำดับ

ถ้าหากโครงการสร้างเขื่อนเกิดขึ้น ผืนป่าต้นน้ำ พื้นที่การเกษตร และที่อยู่อาศัยซึ่งมีไม่มากและแทบทั้งหมดกระจายอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่มก็จะลดลงไป เป็นเหตุทำให้ชาวบ้านต้องเข้าไปบุกรุกป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยใหม่ เป็นวัฏจักรเช่นนี้ไปตลอด นอกจากนั้นลักษณะภูมิประเทศที่เป็นป่าเขาและภูเขาสูง มีพื้นที่ป่าจำนวนมากนั้น ทำให้ต้องเสียพื้นที่ป่าต้นน้ำและเสียงบประมาณในการขุดคลองส่งน้ำในปริมาณที่สูงมากพอๆ กับการสร้างเขื่อน

5. เขื่อนแม่แจ่มแก้ปัญหาไม่ได้ เนื่องจากเขื่อนตั้งอยู่ใกล้พื้นที่รับน้ำจากลำห้วยสาขาน้อยใหญ่มากมาย น้ำท่วมแม่แจ่มเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2554 เป็นน้ำที่มาจากลำห้วยต่างๆ ด้านหน้าเขื่อนขึ้นไป เมื่อเขื่อนรองรับน้ำไว้เต็ม อัตราดังที่เกิดขึ้นกับเขื่อนต่างๆ ในช่วงกลางเดือนตุลาคม 2554 น้ำที่มีปริมาณมากก็จะถูกระบายออกมาจน

ท่วมทุ่งนาและบ้านเรือนอย่างเคย

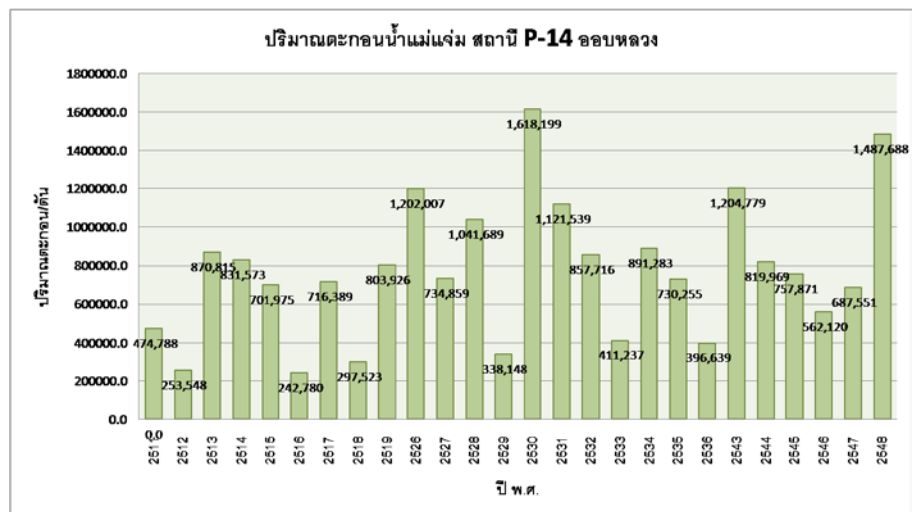
6. เขื่อนตั้งอยู่ใกล้รอยเลื่อนมีพลังถึง 4 รอยเลื่อน ได้แก่รอยเลื่อนแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็น 1 ใน 13 รอยเลื่อนที่กรมทรัพยากรธรณีระบุว่าป็นรอยเลื่อนที่มีพลังพาดผ่านอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอนในแนวทิศเหนือ-ใต้ (มีความยาวประมาณ 29 กิโลเมตร) รอยเลื่อนขุนยวม พาดผ่านอำเภอขุนยวม และอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนในแนวทิศเหนือ-ใต้ (มีความยาวประมาณ 62 กิโลเมตร) รอยเลื่อนแม่ลาน้อย พาด

ผ่านอำเภอสบเมย อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในแนวทิศเหนือ-ใต้ (มีความยาวประมาณ 78 กิโลเมตร) และรอยเลื่อนแม่ลาหลวง พาดผ่านอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยรอยเลื่อนบริวารในแนวทิศเหนือ-ใต้ และแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันตกเฉียงใต้สลับกัน มีความยาวประมาณ 34 กิโลเมตร เมื่อเกิดแผ่นดินไหวบริเวณรอยเลื่อนใดรอยเลื่อนหนึ่งซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเขื่อนนัก โอกาสที่จะทำให้เขื่อนปริ้วแตกได้

7. เขื่อนแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำทำการเกษตรได้จริงหรือไม่ ปัจจุบัน (ปี 2553) อำเภอแม่แจ่มมีพื้นที่นาซึ่งใช้ปลูกข้าวและพืชอื่นๆ 33,056 ไร่ มีแหล่งน้ำที่พัฒนาแล้ว 38 แห่ง ประกอบด้วยอ่างเก็บน้ำ สระเก็บน้ำ สถานีสูบน้ำ และฝายขนาดเล็กระบายอยู่ทั่วไป รองรับพื้นที่ใช้น้ำการเกษตร 27,264 ไร่ ซึ่งนั่นก็หมายความว่าเรามีพื้นที่ขาดแคลนน้ำการเกษตรเพียง 5,792 ไร่เท่านั้น พื้นที่ดังกล่าว“กรมชลประทาน” มีแผนโครงการจะสร้างฝายและอ่างเก็บน้ำทุกตำบลจำนวน 7 โครงการ โดยเริ่มก่อสร้างตั้งแต่ปี 2555 เป็นต้นไปถึงปี 2561 ด้วยเงินลงทุน 1,165 ล้านบาท นอกจากนั้นยังมีแผนโครงการพัฒนาพื้นที่ฟู และปรับปรุงแหล่งน้ำจาก “ทรัพยากรน้ำ” อีก 7 โครงการ ครอบคลุมพื้นที่ 7 ตำบลเช่นเดียวกัน ดังนั้นปัญหาขาดแคลนน้ำการเกษตรก็จะหมดไป จึงไม่มีความจำเป็นต้องสร้างเขื่อนอีก

8. เขื่อนรองรับน้ำน้อยลงทุกปีเนื่องจากมีตะกอนเต็มเขื่อน จากข้อมูลสำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ กรมชลประทาน ได้วัดตะกอนน้ำแม่แจ่มตั้งแต่ปี 2511-2548 (สถานี P.14 น้ำแม่แจ่ม อ.ฮอด จ.เชียงใหม่) พบว่าตะกอนน้ำแม่แจ่ม

เฉลี่ยต่อปีอยู่ที่ 771,418 ตัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำในแต่ละปี ถ้าปีไหนน้ำมากตะกอนก็มากตามไปด้วย อย่างเช่น ปีพ.ศ.2548 ปริมาณน้ำเฉลี่ยทั้งปีอยู่ที่ 1,199.42 ล้าน ลบ.ม. มีตะกอนเฉลี่ยทั้งปีอยู่ที่ 1,487,688 ตัน ซึ่งนั่นก็หมายความว่าในปี 2548 มีปริมาณตะกอนมากกว่าปริมาณน้ำถึง 2 แสนกว่าตัน

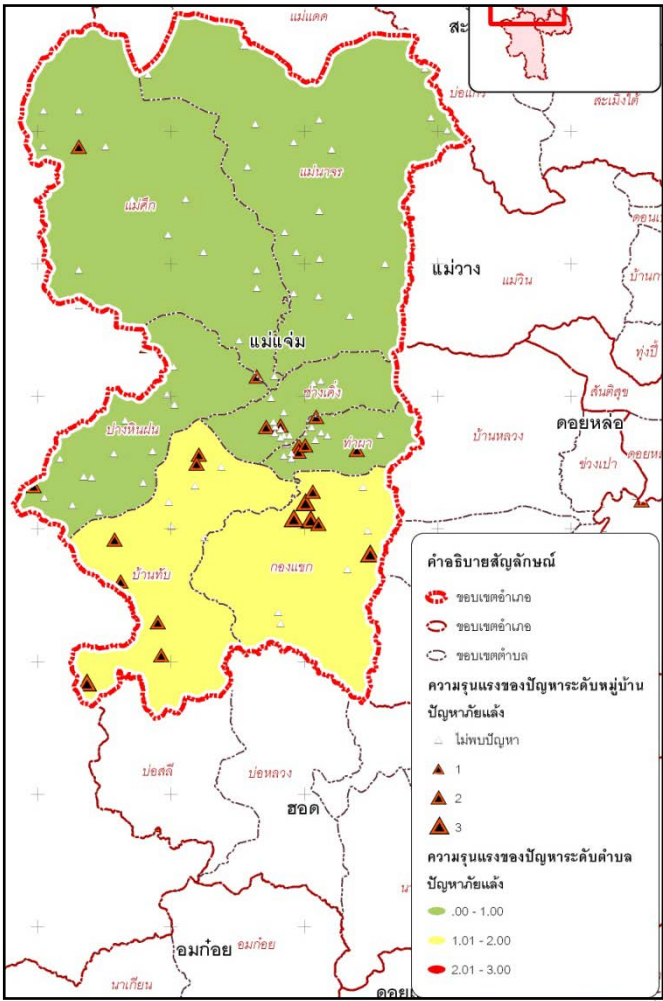

ปริมาณตะกอนมหาศาลดังกล่าวมานี้ เมื่อมีเขื่อนก็จะสะสมหน้าขึ้นทุกปี ทำให้หน้าเขื่อนตื้นเขิน ไม่สามารถรองรับน้ำเดิมที่ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากก็จะล้นทะลักออกจากเขื่อนท่วมพื้นที่ใต้เขื่อนเหมือนเดิม การสร้างเขื่อนจึงไม่สามารถป้องกันน้ำท่วมได้ ที่สำคัญตะกอนมหาศาลที่อยู่หน้าเขื่อนไม่สามารถขุดลอกออกได้

9. เขื่อนไม่ใช่ความต้องการของชุมชน จากข้อมูลงานวิจัยโครงการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจังหวัดเชียงใหม่ แผนพัฒนาและจัดการทรัพยากรน้ำอำเภอแม่แจ่มพบว่า ปัญหาที่มีระดับความรุนแรงสูงที่สุดในอำเภอแม่แจ่มคือ ปัญหาเกี่ยวกับระบบประปา มีความรุนแรงอยู่ที่ 1.19 ซึ่งมีความรุนแรงอยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งอยู่ที่ 0.68 ปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ปัญหาแหล่งน้ำตื้นเขิน

หรือซำรุค ปัญหาการจัดการน้ำ ซึ่งแต่ละปัญหามีค่าเฉลี่ยของระดับความรุนแรงของปัญหาอยู่ที่ 0.68, 0.35, 0.27 และ 0.10 ตามลำดับ ซึ่งทั้ง 4 ปัญหามีความรุนแรงของปัญหาอยู่ในระดับน้อยมาก (จากความรุนแรงสูงสุดระดับ 3) แต่เมื่อพิจารณาถึงความต้องการเร่งด่วนของชุมชนกลับพบอีกว่า ชุมชนต้องการสาย อ่างเก็บน้ำ ป ระปาหมู่บ้าน คลองส่งน้ำ ฝายน้ำล้น ป ระปาภูเขา ปรับปรุงอ่างเก็บน้ำ ขุดสระน้ำ สร้างฝายและลำเหมือง ฝายต้นน้ำ บ่อบาดาล และถังเก็บน้ำเท่านั้น ซึ่งทางกรมชลประทานและทรัพยากรน้ำมีแผนจะดำเนินการแก้ปัญหายูแล้ว

ดังนั้นการสร้างเขื่อนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่ม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และในพื้นที่อื่นซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ ไม่ใช่การบริหารจัดการน้ำที่ยั่งยืนใน ความหมายของชุมชนท้องถิ่นแน่ๆ เพราะแต่ละท้องถิ่นมีระบบการบริหารจัดการด้วยตนเองและสอดคล้องกับภูมิเวศนั้นๆ อยู่แล้ว รัฐบาลและคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกกรอบแนวคิดเพื่อ

ออกแบบก่อสร้างระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและระบบแก้ไขอุทกภัยของประเทศ ต้องฟังชาวบ้านและเคารพสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่านี้ ถ้าไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมแล้ว ประชาธิปไตยสมบูรณ์ที่รัฐบาลชุดนี้พยายามสร้างด้วยเลือดเนื้อของประชาชนก็จะไม่มีความหมายใด ไม่แตกต่างอะไรกับการเขียนด้วยมือลบด้วยเท้า

สิ่งที่ชาวบ้าน กลุ่มองค์กรและเครือข่ายต่างๆ ในท้องถิ่นที่พอทำได้คือ ศึกษาข้อดีข้อเสียของเขื่อนให้ท่องแท้ แล้วตัดสินใจบนพื้นฐานของข้อมูลรอบด้าน ไม่ใช่ฟังแต่ภาครัฐเพียงทางเดียว หรือคิดถึงผลประโยชน์เฉพาะหน้าโดยละเลยที่จะคิดถึงผู้อื่นและสิ่งมีชีวิตอื่นที่ ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน หากไม่แล้วคนรุ่นนี้ก็จะมิตราบาปติดตัวไปโดยที่ไม่ได้คิดถึงลูกหลานในอนาคต